

*Havasréti József – K. Horváth Zsolt – Szijártó Zsolt (szerk.):
A város láthatatlan mintázata. Pécs városa mint az emlékezet helye.*

(Kommunikáció és Kultúratudományi tanulmányok.) Gondolat Kiadó – PTE [BTK]
Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs, 2010. 241 oldal.

A recenzens élénken emlékszik arra a 2010-es – Pécs számára az Európa Kulturális Fővárosának címét jelentő – évet megelőző időszakra, amikor a város kulturális és tudományos életének szinte minden szereplője lelkesen tervezte a megvalósítandó rendezvényeket és az azok megteremtését elősegítő kutatásokat. A jelen kötet alapját képező, a munkába egyetemi hallgatókat bevonó kutatás ötlete is ekkor fogalmazódott meg. Az ilyen civil kezdeményezésekből végül igen kevés valósult meg,¹ kötetünk egy ritka kivétel: az ötletből kutatószeminárium, az elkészült munkákból pedig kötet lett. Ahogy a szerkesztők az előszóban jelzik, céljuk a Pierre Nora-féle emlékezet helyei módszerének pécsi kontextusba helyezése volt. A leltárszerű számbavétel helyett elsősorban a kevésbé látható, elvont, sokszor láthatatlan helyek feltérképezését és elemzését tűzték ki feladatul. Ezek egy műemléknél vagy útikönyvbe kerülő érdekességnél sokkal inkább jellemzőek lehetnek a városra (dacolva azzal, hogy megítélésük nem feltétlenül lesz pozitív), és sokkal jobban hozzájárulnak a „pécsiség” megértéséhez.

A kötet négy fejezetre tagolódik. Az első (*Írás*) nyitó tanulmányában Havasréti József a pécsi kulturális

– s még inkább az egyetemi – emlékezetben jelentős kultusszal rendelkező Kerényi Károly helyi működéséről szól. Bemutatja, hogy a jeles ókortudós, jelentős tudományos és oktatói sikerei ellenére, inkább száműzetésként élte meg pécsi tartózkodását. A cikk elemzi a Kerényi *Táj és szellem* című tanulmánya nyomán kialakuló, az ókori Pannonia és a Dunántúl újfajta kulturális elhelyezését, hangsúlyosabban a Mediterráneumhoz való kapcsolódását hirdető szellemtörténeti irány megszületését, valamint az irányzat további képviselőinek gondolatait. A pannon térség esszéikben egyszerre európai, egyetemes és sajátos nemzeti emlékek hordozójaként jelenik meg, így nemcsak a lokálpatrióta vagy az archivárius érdeklődést, hanem átfogóbb, tudományos összefüggések feltárását is szolgálja. Egyfajta *Dunántúl-mitológia* megszületésének is tanúi vagyunk, és ez már átvezet a következő tanulmány, Keresztesi Róbert Rubin Szilárd életművének pécsi vonatkozásait taglaló munkájához. A napjainkban kevésbé idézett, de a *Csirkejáték* címmel főművét megalkotó szerző munkásságának a városhoz kötődő elemei csekély számúak, de annál jelentősebbnek tűnnek. A római örökségtől a Nádor Szállón át a Hullámfürdőig megjelenő helyszínek egyfajta mitikus elveszett paradicsom közegeiként bukkannak fel a szerző prózai és lírikus életművében.

¹ Ehhez lásd: Somlyódy Nóra 2010: *A Balkán kapuja? Pécs Európa kulturális fővárosa*. Pozsony – Budapest.

A fejezet harmadik tanulmányában Rauscher Edina Csorba Győző alakját rajzolja meg a város kulturális emlékezetében: célja egy emlékezhagyomány megragadása a város kulturális folyóiratain (*Sorsunk, Dunántúl, Jelenkor*) keresztül. Csorba a két világháború között volt egyetemista Pécsen, és itt kezdte meg irodalomszervezői munkáját, melyet aztán a háború után is sikerrel folytatott. A század második felében színre lépő szerzők közül sokan (Szántó Tibor, Galsai Pongrác, Makay Ida, Bertók László, Parti Nagy Lajos) mint mesterükre is tekintettek rá, aki nemcsak szakmai tanácsokkal, de ügyeik elintézésével is segített nekik, egyfajta „örtoronyként” számukra a mindennapokban is utat mutatott. A tanulmány szerzője e motívumból kibontva elemzi a költő szerepét a szocialista korszak kultúrpolitikájában, és bemutatja, hogy miként emlékezett rá a város már életében (születésnap-i köszöntések) és halála után is (könyvtárnévadás, emlékszoba).

A második, *Kép* című fejezet két tanulmánya közül az első Labancz Eszter Szidónia munkája, aki az 1965-ben induló pécsi Magyar Játékfilmszemlék 1969-ig terjedő periódusát tekinti át. Az 1956 után ekkorra már enyhülő politikai és azon belül kultúrpolitikai légkörben egy vidéki város számára kiemelkedő jelentőségű volt egy „országos esemény” megrendezése, ami néhány napra az érdeklődés középpontjába helyezte a települést. Bemutakozhattak a város új vagy újraszervezett nyilvános terei: középületek, vendéglátóhelyek és elsősorban természetesen a mozik. A tanulmány elemzi a filmszemle Pécsre helyezé-

sének hátterét, Aczél György ebbéli szerepét, illetve azt, hogy a baranyai székhely mennyire volt fesztiválvárosnak tekinthető; továbbá részletesen ismerteti a cenzúra és a filmes viták szerepét. Míg a szakma résztvevőinek ez utóbbi volt fontosabb, addig a város lakói, politikai és kulturális életének vezetői a településre irányuló figyelmet tartották fontosnak. A fejezet másik cikke szintén filmes témát dolgoz fel: a Kádár-korszakbeli város vizuális történelmét. Szijártó Zsolt társadalom- és várostörténeti szempontból elemzi azt a korszakot a városról szóló két film kapcsán, amikor kialakult a település ma ismert képe: az Uránváros (az emblemikus Olympia étteremmel) és a Széchenyi tér (mint a történeti városmag szimbóluma) kettősségével. Az 1967-es *Diákváros*, az akkor 600 éves egyetem élő hagyománya mellett fiatalos hangnemben mutatja be a várost, kitérve a művészeti, iparművészeti és színházi életére is. A Széchenyi tér a három évvel későbbi *Városkrónika 1970* című alkotás egyik fontos tere, ahonnan kiindulva leltárszerűen megjelennek a város képei. Mindkét alkotás esetében kiemelendő, hogy olyan, a város kulturális emlékezetének részévé vált városképet mutatott fel, amelynek máig meghatározó hatása van.

A harmadik, *Utópia* című részben ismét két tanulmányt találunk. Anghy András írásában V. Májerszky Róbert képei alapján elemzi a „Nagypécs” világváros csak a képeken megjelenő reprezentációját. Az autodidakta festő többféle történeti stílusban álmodta meg egy világvárossá növelt Pécs képét, kitalált városrészekkel, katedrálisokká

alakított kis templomokkal, néhol már karikatúrába hajolva: mintha a város vélt vagy valós provincializmusát próbálná a nagyra törő álmokkal ellensúlyozni. A szerző felveti a festmények és Surányi Miklós *Kantate* című regényének rokonságát: a kisváros (Pécs) lakói a világvárosi lét felé vágyódnak, de soruk végül a helyben maradást mutatja. A K. Horváth Zsolt tollából született, a pécsi Magasházat bemutató tanulmány a (jelen esetben függőleges) lakótelep szakmai és a szocialista várospolitikában betöltött szerepét és annak változását elemzi. A korában modern technológiai vívmányokat hordozó épület a modernitás szimbólumának számított átadása idején. A tanulmány bemutatja a sajtóban megjelent tudósításokon keresztül a helyi politikának az 1973 és 1977 között felépített épülethez fűződő viszonyát, az átadás újabb és újabb elhalasztásának indokait és szükségességét. A különleges épület az ott lakók számára is új kihívásokat teremtett, olyan újfajta közösségi élmény jött létre, ahol a lift volt az utca a „függőleges falu” lakói számára. A szerző interjúk alapján elemzi a lakóknak a házhoz kapcsolódó tapasztalatait, azt, hogy miként tudták szó szerint is belakni az építészeti adta tereket. Az épülethez az 1970-es években fűzött tervek (vagy inkább álmok) nem váltak valóra, a technológiai hiányosságoknak köszönhetően hamarosan lakhatatlanná vált és kiürítették: használhatatlanná vált, mint az öt megalkotó politikai rezsim.

A negyedik, *Nyom* című fejezet első tanulmányában a pécsiek által jól ismert Pintér-kert kialakulását és történetét dolgozta fel Farkas Krisztina.

Az 1920-as évektől kialakított botanikus kert megalkotója a korábbi korszak főúri kertjeivel ellentétben egy nyugat-európai, polgári jellegű kert kialakítását tűzte ki célul és valósította meg sikerrel. A kert létrehozása szoros kapcsolatban állt a Mecsek Egyesület tevékenységével és a Pécs fölé magasodó Tettyével, a főként szabadidő eltöltésére kialakított nyilvános térrel. A fejezet további két cikke két szoborral foglalkozik. Viczián Zsófia a Szigeti városrészben álló *Kővirág*, Kígyós Sándor alkotása kapcsán jellemzi a városrész kialakítását, a város mai emlékezetében való jelenlétét, pontosabban annak hiányát. Németh Boglárka cikke egy történelmi környezetben álló műalkotás, Rieger Tibor *A második világháború áldozatai és hősei emlékére* állított 1999-es obeliszkének az eredeti nemes célhoz kevéssé méltó rövid történetét mutatja be. A felállítás után az alkotó szándékától függetlenül új feliratok kerültek a szoborra – a felállítást kezdeményező és koordináló kuratórium tagjaitól, akik „alulfogalmazottnak” vélték az alkotást. Hosszas bírósági procedúra után a jogerős ítélet alapján 2007-ben végül eredeti formájában került helyreállításra a szobor. Az emlékezet helyeinek kutatása szempontjából érdekes a közösség egy részének igénye, hogy véleményét szó szerint kőbe vésse, az emlékezet részévé tegye. A tanulmány szerzője jól követi nyomon és mutatja be az ütköző emlékezetek szituációját, az egyéni emlékezet megőrzésének törekvését a közösséggel szemben.

A könyv szerkesztői – és korábban a kutatószeminárium vezetői – úttörő szerepre vállalkoztak. Igazságtalan lenne a kevés számú apró hiba felszo-

rolása vagy annak számonkérése, hogy miért nem gazdagabb a merítés (ha csak térben gondolkodunk, például a Kertváros bevonásával): tekintsük egyfajta pilot projekt eredményének a kötetet. A tanulmányokat olvasva nem érződik, hogy a szöveg éppen egy kezdő vagy tapasztalt kutató tollából született-e, ez minden bizony-

nyal a szerkesztők munkáját is dicséri. A kötet legnagyobb eredményének azt tartanánk, ha Pécssett vagy más városokban a bemutatott módszereknek további követői, az emlékezet helyeinek újabb kutatási eredményei születnének.

Lengvári István